

רומניה

(Romania). מדינה בדרום מזרח אירופה, לחוף הים השחור. בין שתי מלחמות-העולם היה שטחה קרוב ל-300,000 קמ"ר. גרעינה, ה'רגאט' (Regat) היה מורכב משתי הנסיכויות ההיסטוריות, מולדובה (Moldavia) וולכיה (Walachia), שב-1859 התאחדו בשלטון נסיך אחד ובריבונות עליונה של העות'מאנים; ב-1878 היתה ר' למלוכה עצמאית. ב-1913 סיפחה ר' מבולגריה את דוברוג'ה הדרומית (Dobrudja), ובעקבות מלחמת-העולם הראשונה סיפחה מידי הונגריה את השטחים בטרנסילוניה שהיו מאוכלסים ברובם בבני העם הרומני, מידי אוסטריה – את בוקובינה ומידי רוסיה את בסרביה. הסיפוחים הללו הגדילו את שטחה של ר' בכ-50%, אך יצרו בעיות חמורות מבית ומחוץ: בעיית מיעוטים מבית, ושאיפות להחזרת השטחים שנלקחו מהן מצד הונגריה, בולגריה וברית-המועצות. מול השאיפות הרוונשיסטיות הללו מצד שלוש משכנותיה התקשרה ר' ב-1921 עם שתי שכנות אחרות, צ'כוסלובקיה ויוגוסלוויה, בברית ה'הסכמה הקטנה', שנשענה על צרפת, וכן כרתה ברית עם שכנתה הששית, פולין, שאף היא היתה קשורה בצרפת. מערכת הבריתות ההיא היתה משענתה המדינית של ר' בין שתי מלחמות-העולם.

שליש מתושבי ר' היו מיעוטים, ועד ערב מלחמת-העולם השנייה היו יותר מ-80% מתושביה כפריים, ולרבים מהם לא היו חלקות קרקע גדולות דיין. המדינה, שכלכלתה היתה נחשלת, סבלה מהעדר יציבות פנימית, ונמצאה בה קרקע פוריה לתנועות ימניות לאומניות, כגון 'משמר הברזל'. המשטר הפרלמנטרי התערער, ובפברואר 1938 השעה המלך קרול II את החוקה, פיזר את המפלגות, הנהיג צנזורה חמורה וכונן משטר רודני בהנהגתו. בסוף נובמבר 1938 נרצחו בפקודתו כמה ממנהיגי 'משמר הברזל', ובראשם מנהיג ה'משמר' קורנליו קודרינו, שביקש להישען על גרמניה הנאצית. ב-13 באפריל 1939 נתנו צרפת ובריטניה ערובות לעצמאות ר' ולשלימותה הטריטוריאלית. ואולם, כבר לפני-כן, עם 'ועידת מינכן' בסוף ספטמבר 1938 וביתורה של צ'כוסלובקיה בעלת-בריתה, התערער מעמדה של ר'; כיבוש בוהמיה ומורביה בידי הגרמנים וקרפטורוס בידי בעלי-בריתם ההונגרים במרס 1939 החמיר את מצבה של ר'. אותו חודש נאלצה ר' לחתום על הסכם סחר עם גרמניה, והוא והסכמי הסחר שאחריו שיעבדו את כלכלתה לרייך השלישי. בחוזה 'ריבנטרופ-מולוטוב', שנחתם ב-23 באוגוסט 1939, הסכימה גרמניה לסיפוח בסרביה לברית-המועצות. בספטמבר כבשו הגרמנים והסובייטים את פולין, בעלת-בריתה של ר', ובאותו חודש רצחו אנשי 'משמר הברזל' את ראש-הממשלה ארמנד קלינסקו, ומנהיג ה'משמר', הוריה סימה, וכמה מאנשי מצאו מיקלט בגרמניה.

עם מפלת צרפת נשארה ר' בלי כול משענת. ב-27 ביוני 1940, ימים מספר אחרי כניעת הצרפתים, נאלצה ר' להסגיר לברית-המועצות את בסרביה ובוקובינה הצפונית, בעקבות

אולטימטום של הסובייטים ופעולות שכנוע מצד גרמניה להיענות לאולטימטום. כעבור חודשיים, ב-30 באוגוסט, כפתה גרמניה את 'חוזה וינה', ולפיה נאלצה ר' למסור להונגריה את טרנסילוניה הצפונית. כעבור שבוע, ב-7 בספטמבר, אולצה ר' למסור לבולגריה את דוברוג'ה הדרומית.

ההתמוטטות מחוץ מוטטה את משטר הרודנות של המלך מבית. ב-5 בספטמבר נאלץ קרול II לבקש את הגנרל יון אנטונסקו להרכיב ממשלה חדשה, בעלת אוריינטציה פרו-גרמנית, ולמחרת נמלט מן הארץ; בנו מיהי I נהיה למלך, ואנטונסקו נהיה לרודן, כונן ממשלה פשיסטית מורכבת מאנשי 'משמר הברזל' ואנשי צבא, והוריה סימה היה סגן ראש-הממשלה. ר' הוכרזה ל'מדינה לאומית לגיונרית', שרידי הדמוקרטיה חוסלו – חוקת 1938, הפרלמנט, מועצת הכתר והאיגודים המקצועיים – והוקמה משטרה לגיונרית במתכונת ה'ס"ס בגרמניה והיא פעלה במקביל למשטרה הרגילה, במיוחד נגד היהודים ואויבי המשטר. אנטונסקו היה למעשה שבוי בידי הצירות הגרמנית בבוקרשט ובידי משטר שגורמים נאצים שפעלו בר' ניהלוהו. בנובמבר 1940 רצחו אנשי 'משמר הברזל' 67 מראשי המדינאים בר' ואנשי שלטון ומשטרה, ביניהם שני אישים שהיו ראשי-ממשלה, ושלקחו חלק בדיכוי ה'משמר'. בין הנרצחים היו גם אנטישמים, ואולם, הם היו ממתנגדי הברית עם גרמניה. ביניהם היה פרופסור ניקולאה יורגה – היסטוריון, סופר ומדינאי, שהקים עם אלכסנדרו קוזה את המפלגה האנטישמית הראשונה בר' והיה שר חינוך וראש-ממשלה. מעשי הרצח הללו קוממו נגד 'משמר הברזל' שכבה רחבה בקרב הממסד, שבעבר התנגדה ל'משמר' ולאוריינטציה על גרמניה. ההתנגדות ל'משמר' נבעה גם מהתוהו ובוהו בכלכלה עקב פעולות אנשיו נגד היהודים (ראה להלן). עמדת הגרמנים במאבק המתפתח בצמרת השלטון בר' היתה בעלת חשיבות מכרעת. בר' היו מוצבות 12 דיוויזיות גרמניות, שנכנסו לתחומה באוקטובר 1940. למעשה היו הדיוויזיות הללו חיל מצב, למרות שלפי הנחיותיו של היטלר אל היה להן להיראות כצבא כיבוש אלא כעין שלוחה של המשלחת הצבאית הגרמנית שנשלחה לר' ב-7 בספטמבר. שאיפתו של היטלר לשמור על מראית-עין של עצמאות ר' נבעה מהכרת מעמדה החשוב של ר' בבלקנים ומהרושם השלילי שעלול כיבושה לעשות על שותפיה של גרמניה באיזור, האיטלקים והסובייטים. בעוד שהינריך הימלר נתן, במכתב להוריה סימה, את ברכתו לרציחת 67 האישים בנובמבר, החליט היטלר להתייצב לימין יון אנטונסקו והצבא במאבקם עם 'משמר הברזל'. בביקורו של אנטונסקו אצל היטלר ב-14 בינואר 1941 הכניסו הפירר בסוד מיבצע ברברוסה והעניק לו את תמיכתו, בהבהירו כי הצבא הגרמני בר' לא יתערב בסכסוך אלים בין 'משמר הברזל' לצבא ר'.

ב-21-23 בינואר התמרד 'משמר הברזל' וניסה לתפוס את השלטון. הצבא סיכל את נסיון המרד ודיכא בדם את 'משמר הברזל', אך צירות גרמניה בבוקרשט הצילה את ראשי ה'משמר' ו-300 מהם הועברו ברכבות צבאיות לגרמניה. אנטונסקו ביצר את משטרו הרודני

הפשיסטי וביטל את ה'מדינה הלאומית הלגיטימית' (17 בפברואר), אך תלותו בגרמנים גדלה. צבא גרמני הוסיף לזרום לר', ובמרס חנו בה כ-330,000 חיילים גרמנים, תפסו את כול מרכזיה החיוניים ואיישו את גבולותיה עם בולגריה ועם ברית-המועצות. ציר גרמניה בבוקרשט, מנפרד פון קלינגר, היה לבעל השפעה ראשונה במעלה במדיניות ר'. הז'נדרמריה, המשטרה ושירות מודיעין מיוחד דיכאו את מתנגדי המשטר, ובראשם הקומוניסטים, וכן את היהודים. בין ראשי השלטון היו האישים האלה: ה'מנהיג' יון אנטונסקו; סגנו מיהי אנטונסקו; שר ההגנה הגנרל הנו פנטזי, שר הפנים דומיטרו פופסקו; סגן שר המשטרה ובטחון הציבור הגנרל יון פופסקו, ואחריו קונסטנטין וסיליו; הקומיסר לענייני יהודים רדו לקה; מושל בוקובינה הגנרל אלכסנדרו ריושאנו, ויורשיו הגנרל קורנליו קלוטסקו ולבסוף הגנרל קורנל דרגלינה; מושל בסרביה הגנרל קונסטנטין וויקולסקו; מושל טרנסניסטריה הגנרל גאורגה אלכסינו ואחריו הגנרל גאורתה פוטופינו.

כאשר פלשו הגרמנים לברית-המועצות ב-22 ביוני 1941 הצטרפו אליהם הרומנים, בקוותם להחזיר לעצמם את השטחים שנלקחו מהם. ב-6 בדצמבר 1941 הכריזה בריטניה מלחמה על ר', ובעקבותיה הלכו קנדה, ניו-זילנד, אוסטרליה ודרום אפריקה, וב-4 ביוני 1942 גם ארצות-הברית. הודות לגודלה ולמשאביה היתה ר' בעלת-בריתה החשובה ביותר של גרמניה במזרח-אירופה. צבא רומני גדול, בן קרוב למיליון חיילים, לחם בעוז בחזית המזרח. בסופו של דבר הוסבו לרומנים אבידות כבדות בחזית קרים, ובמיוחד במערכה באודסה, וכן בקרב סטלינגרד. ב-1941 החזירה ר' לעצמה את השטחים שסיפחו הסובייטים ב-1940 וכן השתלטה על חלק מדרום מערב אוקראינה, ואולם, במהלך המלחמה חזרו הסובייטים וכבשו את כול השטחים הללו.

למן ההתחלה התנגדו חוגים נרחבים בר' למלחמה. רובם התנגדו לשעבודה של כלכלת ר' למכונת המלחמה של גרמניה ולהידרדרות תנאי המחיה בר' עצמה. רבים גם שנאו את גרמניה על שכפתה על ר' ויתורים טריטוריאליים לטובת שכנותיה. לפני הפלישה לברית-המועצות פיטר אנטונסקו 50 גנרלים ו-18 אלופי משנה שהתנגדו למלחמה, וביניהם את מי שהיה שר ההגנה וכן את ראשי המטה הכללי. למרות זאת מנעה הסיעה האנטי-גרמנית בצבא משלוח של עוד 220,000 חיילים לחזית בברית-המועצות. בזירה הפוליטית התנגדו למלחמה הסוציאל-דמוקרטים, חברים במפלגת האיכרים ובמפלגה הלאומית הליברלית, הקומוניסטים ואף המלך עצמו. כול ימי השתתפותה של ר' במלחמה לצד גרמניה שרר אי-שקט חברתי מבית, והוא התבטא בתזכירים נגד המלחמה, בשביתות ובמעשי חבלה.

למן המפלה בקרב סטלינגרד בתחילת 1943 עד למהפך בר' באוגוסט 1944 קירב בהדרגה צילה של מפלת גרמניה במלחמה את ממשלת אנטונסקו לעמדתם של מתנגדי המלחמה. נעשו צעדים ליצור קשר עם בעלות-הברית ולשאת ולתת עמהן, ולשים קץ להשתעבדותה של ר' לגרמניה הנאצית. היוזמות הללו התנהלו בלי הפסק ברומא, בוטיקן, בברן, בליסבון,

במדריד, בסטוקהולם, באנקרה, בקאהיר ובבוקרשט. תחילה קיוו הרומנים לכרות שלום נפרד עם בעלות-הברית המערביות, ואולם, משנגזזה האפשרות ההיא לחץ אנטונוסקו להשיג שביתת-נשק שתכלול את ברית-המועצות ושתאפשר לר' להצטרף לבעלות-הברית. הושג קונסנסוס לאומי, וב-20 ביוני 1944 הוקם הגוש הלאומי הדמוקרטי, בהשתתפות המפלגה הקומוניסטית, המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, מפלגת האיכרים והמפלגה הלאומית הליברלית. כניסת הצבא האדום למולדביה באוגוסט הגבירה את התמריץ להגיע לכלל הסכם עם בעלות-הברית.

ב-23 באוגוסט 1944 בשעה 17:00 אחר-הצהריים פרצה בר' מרידה אנטי-פשיסטית, הגוש הלאומי הדמוקרטי בסיוע כמה גנרלים הפיל את משטר אנטונוסקו וכונן ממשלה. ב-22:30 בערב שידר המלך מיהי I ברדיו נאום לאומה, ובו הכריז כי הממשלה החדשה קיבלה את תנאי שביתת-הנשק שהציעו בעלות-הברית וכי ר' תצטרף למלחמה בגרמניה הנאצית. הכרזה דומה השמיע ראש-הממשלה החדש הגנרל קונסטנטין סנטסקו. בהכרזת הממשלה גם הובעה התקווה שהכרעת 'חוזה וינה' תבוטל וטרנסילוניה הצפונית תוחזר לר'. הממשלה החדשה חוקקה מיד שני חוקים חשובים:

1. שחרור כול האסירים האנטי-פשיסטיים, החזרת זכויותיהם האזרחיות והמדיניות וביטול כול חוקי ההפליה הגזעיים;
2. חיסול כול מחנות המעצר. הצבא הרומני התייצב לימין הממשלה החדשה והנחיותיה. ב-12 בספטמבר 1944 חתמו ר' וברית-המועצות במוסקבה על הסכם רשמי שהיה השלב הפורמלי הסופי בפרישתה של ר' מבריתה עם גרמניה. למהפך של ר' היו תוצאות רבות משקל, והוא תרם להתמוטטות המערך הצבאי של גרמניה בדרום מזרח אירופה, במיוחד בכך שגרמניה איבדה את מקורות הנפט החיוניים בר'. המהפך בר' גם השפיע על בולגריה, הונגריה וקרוואטיה, לנסות ולשחרר עצמן מן ההשתתפות ב'ציר'.

יהודי רומניה

יהודים ישבו בר' כבר במאה השנייה, אך על ישוב יהודי רצוף ידוע מתקופות מאוחרות יותר. גורלם ותולדותיהם בחבליה השונים של ר' היה שונה. בנסיכויות ולכיה ומולדובה ישבו יהודים למן המאה ה-14, ובמאה ה-16 התיישבו בהם גם מגורשי ספרד. ב-1859, כשהתאחדו שתי הנסיכויות, ישבו בהן 135,000 יהודים. בקונגרס ברלין ב-1878 התנו המעצמות (בריטניה, גרמניה, אוסטריה-הונגריה, רוסיה, צרפת, איטליה ותורכיה) את מתן העצמאות לר' במתן שוויון זכויות ליהודים, אך ממשלת ר' הקשתה מאוד על קבלת אזרחות ליהודים, ועד 1914 זכו בה 2,000 יהודים בלבד, מתוך 240,000 שהיו בה אז. יהודי ר' סבלו מרדיפות ומהגבלת עיסוקיהם, וכן סבלו מאנטישמיות בחוגים נרחבים, ובכללם חוגי המשכילים, ואף

מהתפרצויות אלימות נגדם. עקב מצבם הכלכלי הירוד היגרו רבים מיהודי ר' לארצות-הברית ולארצות אחרות, והיו מהראשונים שעלו לארץ-ישראל בעלייה הראשונה. בעקבות מלחמת-העולם הראשונה וסיפוח שטחים נרחבים לר' גדל מספר היהודים בה כמעט פי שלושה, ובמיפקד ב-1930 נמנו בר' כ-757,000 יהודים (4.2% מהאוכלוסייה). המעצמות החילו על ר' את הנהגת משטר מיעוטים, שיבטיח את מעמדם זכויותיהם. ואולם, למעשה לא זכו היהודים בשוויון מלא, והלאומנות הגואה התנכלה לכול המיעוטים ובפרט ליהודים. בלחץ הסטודנטים הונהג באוניברסיטאות 'נומרוס קלאוזוס', השלטונות המשיכו להפלות יהודים לרעה במקצועות שונים, ושירות המדינה היה למעשה סגור בפניהם. ה'מפלגה היהודית', שקמה אחרי מלחמת-העולם הראשונה, נלחמה לשמירת זכויות היהודים ולמימושן, והיו לה צירים בפרלמנט בבוקרשט, אך הצלחותיה היו מוגבלות. בין שתי מלחמות-העולם פעלה רשת חינוך יהודית עצמאית ופרחה יצירה יהודית ביידיש, בעברית וברומנית, בספרות, בשירה ובעיתונות. הציונות היתה תנועת המונים, ופרחו תנועות נוער ציוניות והכשרות חלוציות.

בשנות ה-30 פעלו בר' שני ארגונים אנטישמיים עיקריים: Liga Apararii National Crestine ('הליגה להגנה לאומית נוצרית') ו'משמר הברזל'. לתנועות הללו היתה השפעה רבה ביצירת הדימוי השלילי של היהודי, בדמוניזציה שלו, בהכנת הצידוק הרעיוני ובהסרת הסייגים לקראת הוצאתו של היהודי מתוך החברה הרומנית. עליית הנאצים לשלטון בגרמניה ותהליכים בתוך החברה בר' עצמה חיזקו את הופעתן של שתי התנועות האנטישמיות והפכו אותן ממפלגות שוליות נעדרות אחיזה ממשית בחברה הרומנית לתנועות עם שכוחן גדל משנה לשנה, דבר שהשתקף בתוצאות הבחירות לפרלמנט. עד לעליית הנאצים לשלטון היו המשטרים בבריטניה ובצרפת מופת לחיקוי. הצלחות גרמניה הנאצית ותגובתן החלשה של הדמוקרטיות המערביות הגבירו את הנטייה למשטר רודני, מה גם שהמשטר בר', מלוכה פרלמנטרית, סבל מפגמים רבים ולא העניק אף פעם חופש פרט, דמוקרטיה והזדמנויות שוות כמו במשטרים הדמוקרטיים במערב אירופה.

בשנות ה-30, ובייחוד לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה, גברה בדעת הקהל הרומנית ובכול שכבות החברה ההתנגדות והשנאה ליהודים. בד בבד גברה גם התעניינותה של גרמניה הנאצית בר'. המחלקה למדיניות חוץ של המפלגה הנציונל-סוציאליסטית, מחלקתו של אלפרד רוזנברג, קשרה קשרים עם שתי המפלגות האנטישמיות העיקריות בר' והשתדלה להביא לידי איחודן. בהשפעתו התאחדו ה'מפלגה האגררית' (Paridul Agasar) של המשורר אוקטוין גוגה עם ה'ליגה להגנה לאומית נוצרית' של אלכסנדרו קוזה. בעקבות האיחוד קמה בסוף 1937 ממשלה אנטישמית, השנייה באירופה אחרי גרמניה, ממשלת גוגה-קוזה. הקמתה של הממשלה האנטישמית היא היתה הצלחה גדולה לגרמניה, כי מפלגת גוגה-קוזה צידדה בברית עם הרייך השלישי.

ממשלת גוגה-קוזה. מאז התמזגות מפלגותיהם ב-1935 התחייבו גובה וקוזה לתקן את החוקה, ולקבוע בה כי השליטה הפוליטית תהיה רק בידי 'הרומנים שבעורקיהם זורם דם רומני טהור', היהודים יורחקו מן העיתונות, תינתן עדיפות לרומנים בכול מפעלי הכלכלה ובמוסדות התרבות, ותיאסר קבלת יהודים לשירותים ממלכתיים. הם גם התחייבו לגרש את היהודים שנכנסו לר' שלא כחוק, לתקן את חוק האזרחות בצורה שתישלל אזרחותם של יהודים, להפקיע את הנכסים העירוניים והכפריים שבידי היהודים, ולתת אופי לאומי רומני לערים.

ב-40 ימי שלטונם של גוגה וקוזה עשתה ממשלתם כול שביכולתה לממש את עקרונותיה האנטישמיים. נסגרו שלושת העיתונים הדמוקרטיים שנחשבו ל'מכורים ליהודים'. החמור שבצעדים נגד היהודים היה החוק מיום 22 בינואר 1938 לבדיקת אזרחותם של היהודים, ולפיו נשללו זכויות האזרח של כרבע מיליון יהודים, שהיו כשליש מיהודי ר'. בקרב האוכלוסייה הרומנית היו מקרים של התנגדות למעשי הטרור החוקיים והמינהליים של ממשלת גוגה-קוזה.

במשטר הרודנות של המלך קרול II מפברואר 1938 עד ספטמבר 1940, נמשכה ההרעה במצב היהודים שחלה בימי ממשלת גוגה-קוזה, וזאת בניסיון שווא של המלך לחסום את ההשפעה הגוברת, האידיאולוגית, הכלכלית והמדינית של גרמניה הנאצית. מדיניות המלך לא היתה עקבית, ובלי עזרה מבחוץ נדונה לכישלון. להיחלשות גוברת של מעצמות המערב היתה השפעה מיידית על המצב הפנימי בר' ועל מעמד היהודים בה. בראש הממשלה הראשונה עמד האפטריארך מירון קריסטיה, ראש הכנסייה האורתודוקסית בר'. סדרת החלטות, הכרזות, חוקים ותיקוני חוקים בתקופה זו העמיקו את תהליך הוצאת היהודים מקרב החברה והמדינה ונידויהם. הדבר אירע, כאמור, בד בבד עם מאמציו של המלך לאסור את פעולות 'משמר הברזל', שהפך לבעל-ברית של האינטרסים הגרמניים בר'.

בחוקה החדשה שפורסמה ב-1938 נכללו כמה סעיפים של אפליה גזעית. מגמתם היתה 'לגרש מן הארץ את כול מי שאינם בעלי זכויות אזרח'. הוצאת היהודים מ'חזית התחייה הלאומית' מפלגת השלטון היחידה, הרחיבה את תהליך הרחקת היהודים מעמדות בחברה, מכיוון שרק חברי המפלגה יכלו לשרת במנגנון הממשלתי או במשרות מנהליות במפעלים. התחיקה החדשה קבעה מונח משפטי חדש, 'רומנים אתניים', ששימש להוצאת יהודים בהדרגה מכול תחומי הפעילות והעיסוק. בקיץ 1940, לאחר שר' נאלצה לוותר על בסרביה ובוקובינה, החמיר מאוד מצב היהודים. ההסתה האנטישמית הגיעה לשיאה, ובאזורים שונים בבוקובינה ובצפון מולדביה פרעו ביהודים הצבא הרומני הנסוג וכפריים רומנים. ב-30 ביוני 1940 נרצחו בדורוהוי כ-200 יהודים בידי גדוד רומני, מאות יהודים נרצחו בכפרים שמשני צידי הגבול החדש. בימים המעטים שהסובייטים הרשו זאת ברחו אלפי יהודים לבסרביה. נוצרה בעיית פליטים יהודים משני צידי הגבול החדש. בניסיון להתקרב לגרמנים בשלב זה

נחקק ב-8 באוגוסט 1940 חוק מיוחד, 'תקנון היהודים', והוא ביטל למעשה את זכויות האזרח מרוב היהודים ואסר נישואי תערובת. היהודים כציבור הואשמו באחריות לאסונות שפקדו את העם הרומני ואת מדינתו, לפי שהם, כך נאמר, קומוניסטים, משרתי האינטרסים של ברית-המועצות.

בעקבות סיפוחי שטחים לברית-המועצות, ואחרי-כן להונגריה ולבולגריה, נותרו בר' רק 342,000 יהודים. עם כינונה של הממשלה הלאומית הלגיונרית בספטמבר 1940 החמיר באורח דרמטי מצב היהודים בר'. אנשי 'משמר הברזל' בכול דרגי השלטון פתחו במסע טרור והפחדה נגד הציבור היהודי, במטרה לתפוס בכוח את רכושם ובראש ובראשונה את החנויות, בתי-העסק והמפעלים. אשר ליהודים פעלה הממשלה החדשה בשני מישורים, ה'חוקי', כלומר, על-פי חוקים שתאמו את החוקה, וה'בלתי חוקי', כלומר, במסגרת צעדים שלא היו מושתתים על החוקה. שלושת החוקים העיקריים שחוקקה ממשלת אנטונוסקו-סימה היו החוק מיום 5 באוקטובר 1940, שלפיו הפקיעו מידי היהודים את נכסיהם באזורים כפריים ובכלל זה אדמה וציוד; חוק מיום 17 בנובמבר 1940 הפקיע מידי יהודים יערות, מיבשלות לכוהל ומנסרות לעיבוד עצים; חוק מיום 4 בדצמבר 1940 הפקיע ספינות שיט, והן נמסרו מיד לחברה גרמנית. החוקים הללו פגעו במספר קטן של יהודים, אך הצעדים ל'רומניזציה' של הכלכלה, כלומר להוצאת היהודים מתחומי הכלכלה והמסחר, פגעו ברובה הגדול של האוכלוסייה היהודית, לא היו מעוגנים בחוקה והיו 'בלתי חוקיים'. עד מהרה גרם הטרור של הלגיונרים נגד היהודים תוהו ובוהו בענפי כלכלה ותעשייה רבים והדאיג אפילו את הנאצים. אנטונוסקו לא השלים עם דרכיהם של חבריו לממשלה ודרש חוק וסדר. עמדתו באשר לתפיסת רכוש היהודים ומקומם של היהודים, בכלכלה היתה שונה מעמדת 'משמר הברזל', והוא גרס שיש לנשל את היהודים באופן הדרגתי, מבלי לגרום זעזועים למשק, אגב הכנת תחליפים ליהודים. כך, למשל, הזדרזו האיגודים המקצועיים להרחיק משורותיהם את חבריהם היהודים כבר לפני שנחקקו חוקים מיוחדים. נוספה על כול אלה הביזה, והיא היתה 'תמצית מטרת שלטון הלגיונרים', והעשירה עוד שכבה של אנשי 'משמר הברזל' ותומכיהם.

אומנם, לא כול שודדי רכוש היהודים היו לגיונרים, אך שלטונם שיחרר רומנים רבים מהגבלות החוק ומעכבות מוסר, והפך את רכוש היהודים, ופעמים את חיי היהודים, להפקר. מרד 'משמר הברזל' ב-21-23 בינואר 1941 לווה בפרעות ביהודי בוקרשט. אנשי המשמר, וכן כנופיות בריונים, אספסוף מתושבי הפרברים וצוענים התנפלו על שכונות היהודים, הרסו, רצחו ושדדו חנויות ובתים, ונטלו את כול הרכוש. 127 יהודים נרצחו באכזריות לאחר שעונו במרכזי ההתקוממות.

ה'אנטישמיות החוקית' (פברואר-יוני 1941). החודשים שמהרחקת הלגיונרים מהשלטון עד לפרוץ המלחמה בברית-המועצות נחשבים לתקופת ביניים, להפוגה בצעדים ה'בלתי חוקיים' נגד היהודים ולהסדרת המדיניות האנטישמית בצורה 'חוקית'. ממשל היחיד

של אנטוונסקו קיבל סיוע במדיניות זו ממשרד החוץ הגרמני, שבמרס 1941 שלח לר' יועץ מיוחד לבעיית היהודים, גוסטב ריכטר, שהיה כפוף ללשכתו של אדולף איכמן. רשמית היה תפקידו 'להדריך את ממשלת ר' בחקיקת חוקים נגד היהודים בדומה לחוקים שנחקקו בגרמניה'. בחודשים ההם נחקקו 'חוק בטחון המדינה' (5 בפברואר 1941), שהטיל על יהודי עונש כפול מהעונש המוטל על הנוצרים על אותה עבירה. ב-27 במרס הגשימו האנטישמים וממשל אנטוונסקו חלום ישן, ונחקק החוק להפקעת הבתים בבעלות יהודים. הופקעו 40,758 בתים ודירות. רבים מיהודי ר' שכבר סולקו ממקומות העבודה, סולקו גם מבתיהם והיו לנזקקים. הוקם 'מרכז לאומי לרומניזציה', וה'מרכז' הפעיל טרור רשמי בעזרת החוקים האנטישמים ותקנות מיוחדות והוציא מיד את רוב היהודים מבתיהם ומסר את הבתים לפקיד ממשלה, לקצינים, לנכי מלחמה, לאלמנות ולפליטים רומנים מהאזורים שסופחו לברית-יהודים. נחקקו עוד עשרות חוקים ונוספה סדרת צעדים, והם השלימו את תוכנית ה'רומניזציה', שמטרתה הסופית היתה הרחקה מוחלטת של היהודים מן החברה הרומנית. אחד החוקים החשובים מסוג זה היה 'חוק העבודה לטובת הציבור' (15 במאי 1941). החוק השלים את הוצאת היהודים מהגנת החוק וחייב אותם בעבודת כפייה.

בפרוץ המלחמה בברית-המועצות סולקו בפקודתו של אנטוונסקו כ-40,000 יהודים שהתגוררו בכפרים ועיירות מבתיהם. רכושם הוחרם, חלקם הועברו למחנות מעצר וחלקם גורשו לערים ועיירות אחרות ונהפכו למקרי סעד. צעד זה נכלל בישום 'החלום האנטישמי' הישן של האנטישמים הרומנים ל'טהר' את הכפרים מיהודים. ממשל אנטוונסקו היה משוכנע כי הזדמנה האפשרות 'לפתור את בעיית היהודים'. אנטוונסקו ועוזריו הקרובים ראו במלחמה אפשרות ל'שחרר' את ר' מן המטרד הגדול הזה. ואולם, שלא כמשטרים פשיסטיים אחרים, היו לממשל אנטוונסקו שתי דרכים לטפל ביהודים: דרך אחת ביחס ליהודי בסרביה ובוקובינה ודרך שנייה ביחס ליהודי הרגאט וטרנסילוניה הדרומית.

'פתרון בעיית היהודים' ב'שטחים המשוחררים'. ב-12 ביוני 1941 גילה היטלר ליון אנטוונסקו את ה'פתרון' שלו ל'יהודי המזרח'. אפשר אפוא לקבוע כי בהשפעתו של היטלר החליט אנטוונסקו לגשת ל'פתרון בעיית היהודים' בבסרביה ובבוקובינה, ואיפשר שם הרג המונים. הצבא נצטוו לאסור את היהודים בערים, הז'נדרמים נצטוו להרוג כול יהודי שיימצא באזורים הכפריים, בפועל השתתפו יחידות צבא גרמניות ורומניות בהשמדת היהודים בשני האזורים, מלווים ביחידות השמדה של הס"ס, איינזגרופה D. בשלב הראשון של המיבצע נרצחו כ-160,000 יהודים, בסיועה של האוכלוסייה המקומית, רומנים ואוקראינים. ב-15 בספטמבר 1941 פקד אנטוונסקו לגרש לאזור טרנסניסטריה שבין הנהר בוג לנהר דנייסטר את הניצולים, כ-150,000 במספר. עשרות אלפים נהרגו בדרכי הגירוש, נורו בידי המלווים הרומנים, מתו ברעב, בצמא, במחלות, בהתעללות ובאפיסת כוחות. טרנסניסטריה הפכה

לקבר אחים ליהודי ר', ובשנות השלטון הרומני, מסתיו 1941 עד אביב 1944, נספו שם כ- 90,000 מן המגורשים. הצבא והז'נדרמריה הרומנית השתתפו גם ברציחת עשרות אלפי יהודים מאוקראינה. העילה הרשמית לגירוש היה הרצון ל'טהר' את האזורים המשוחררים מן היסוד היהודים העויין, ששיתף פעולה עם השלטון הסובייטי (1940-1941), והתנהגותם האנטי-רומנית של היהודים בעת נסיגת הרומנים מן האזורים ההם בסוף יוני 1940. באוקטובר גורשו גם יהודי דרום בוקובינה, שלגביהם לא ניתן היה לטעון כי שיתפו פעולה עם השלטון הסובייטי. יון אנטונסקו עצמו נתן את פקודת הגירוש, וקבע כי בסרביה תהיה 'נקייה מיהודים', ובבוקובינה יושארו מכול כ-90,000 יהודים רק כ-10,000 יהודים שהיו חיוניים לכלכלת האזור. הגרמנים לא הפעילו בעניין זה כול לחץ משום שממילא פעל אנטונסקו על-פי תוכניותיהם של הנאצים באשר ליהודים.

ה'פתרון' ברגאט ובטרנסילוניה הדרומית. כול עוד קיווה כי בתמורה למדיניות הפרו-גרמנית, הקורבנות שמקריבה ארצו למען הגרמנים ומדיניותה האנטישמית, יזכה להחזיר לר' את מיליוני הרומנים שבטרנסילוניה הצפונית, מוכן היה אנטונסקו לצעוד בלב שלם לצד בעל-בריתו המסוכן בכול התחומים, ובכלל זה גם ב'טיפול' בבעיית היהודים. ואולם, כבר בסוף 1941 התערער במקצת בטחונו בנצחון הרייך, וב-1942 גברו ספיקותיו. התברר לרודן ולסגנו, מיהי אנטונסקו, כי הגרמנים אינם מתכוונים לכפות על הונגריה להחזיר את טרנסילוניה הצפונית והסתמנה תחילת התבוסה שהיתה כרוכה באבידות רבות לצבא הרומני. הדברים הללו ואחרים, כגון שיעבוד הכלכלה ואוצרות הטבע לאינטרסים הגרמניים, ההתנהגות האנטי-רומנית של המיעוט הגרמני בר' וביחוד המאבק של ההנהגה היהודית למנוע את הגירוש, גרמו שלא יצאה לפועל תוכנית השמדת היהודים. תוכנית ההשמדה אמורה היתה להקיף את רובם של כ-292,000 היהודים שנמנו במפקד מיוחד במאי 1942 על-פי קריטריונים גזעניים, ושכללו אפוא גם אלפי מתנצרים וצאצאיהם. תוכנית הגרמנים להשמדת היהודים לא בטלה בבת אחת. הנאצים סברו שר' לא תערום קשיים, מכיוון שהרומנים עצמם יזמו את מסע ההשמדה בבסרביה בבוקובינה ובטרנסניסטריה והשתתפו בו. בנובמבר 1941 אף נתן מיהי אנטונסקו את הסכמתו לגירוש יהודים אזרחי ר' שחיו בגרמניה ובארצות כבושות בידי הגרמנים למחנות ההשמדה. כמה אלפים מהיהודים ההם אומנם גורשו ונרצחו. באוגוסט 1942 אף הסכים מיהי אנטונסקו בכתב להתחלת הגירוש מר'. כאמור, שיקולים מדיניים כבדי משקל, וכן הלחץ הגובר של הגרמנים, שתבעו הגברת משלוחי הנפש והמזון והגדלת מספר היחידות הרומניות בחזית המזרח, כול אלה הביאו תחילה לידי היסוסים ולבסוף לדחיית תוכנית הנאצים לשלוח את יהודי ר' למחנה ההשמדה בבלז'ץ. תרמה לכך גם פעילותה האמיצה והמתמדת של ההנהגה היהודית המסורתית, בהנהגתו של ד"ר וילהם פילדרמן. המנהיגות היהודית שהקימה 'מועצה יהודית' מחתרתית בהשתתפות יושב ראש ההסתדרות הציונית מישו בנבנישתי ניצלה את המבוכה, את

הרגשות הפטריוטיים ואת החששות בקרב ממשל אנטונוסקו ומחוצה לו. היא הצליחה לגייס למען הגנה על יהודי רומניה ולפעולות סיוע למגורשים לטרנסניסטריה את תמיכת האופוזיציה בראשות יושב-ראש המפלגה הלאומית של האיכרים יוליו מניו, ויושב-ראש המפלגה הליברלית הלאומית קונסטנטין יון בראטינו, את חוגי החצר, וביחוד המלכה האם אלנה, חלק מן הכמורה, וביחוד את הארכיהגמון בלן, ידידו הקרוב של הרודן אנטונוסקו, את הציר של שווייץ, רנה דה וק ועוד. ה'מועצה היהודית' ידעה לנווט את המאמצים ולכוון את התמיכה של אישים רומניים למען ביטול תוכנית ההשמדה. הרב הראשי אלכסנדר שפרן, שקיים את הקשרים עם אנשי הכמורה ועם חוגי החצר, זכה בתמיכתו של נציג האפיפיור הארכיהגמון אנדריאה קסולו, שהיה זקן הסגל הדיפלומטי בבוקרשט. קסולו התערב כמה פעמים למען היהודים. אצל מיהי אנטונוסקו שראה בקסולו אדם המבטא את רצונו של האפיפיור. בטאון השגרירות הגרמנית תקף כמה פעמים את מנהיגי היהודים על פעולותיהם להכשלת הגירושים וגינה את האישים הרומניים שנרתמו למניעת הכיבוש וב-11 באוקטובר 1942 הוזהרו כי יתנו על כך את הדין.

במרס 1943 שוב הופעל לחץ על יון אנטונוסקו מצד שר החוץ הנאצי ריבנטרופ בעת ביקור אצל היטלר, שביקש את הסכמתו של אנטונוסקו ל'יישובם של היהודים מחדש במזרח'. אנטונוסקו דחה אז את הלחצים. בחורף 1942-1943 אימץ הממשל הרומני את ההגירה כפתרון ל'בעיית היהודים', הסכים להגירתם של 70,000 יהודים ודרש כסף רב תמורת הרשות לצאת. לתוכנית ההיא לא היה כמעט כול סיכוי להצליח בהתחשב בכך שמעבר היהודים היה תלוי ברצונם הטוב של הגרמנים ששלטו בדרך היבשה לקושטא ובים השחור. אייכמן עשה כול כדי לסכלה, ושתי אוניות מעפילים אומנם טובעו. ב-12 בדצמבר 1941 טיבעה צוללת סובייטית את סטרומה, עם 769 עולים, ליד קושטא, לאחר שממשלת המנדט בארץ-ישראל סירבה להתיר לעולים להיכנס לארץ, ו'מפקורה' ובה 320 עולים ביניהם יתומים מטרנסניסטריה, טובעה באוגוסט 1944 בידי הגרמנים. בסך-הכול עלו מר' בשנות המלחמה לא יותר מ-5,000 נפש. ואולם, למרות הממדים המצומצמים היו פעולות העלייה הללו כרוכות במאמצים מרובים, והיו קרן האור לאוכלוסייה היהודית המדוכאת ותרמו לעידוד רוחה. הפעולות הללו היו רק חלק קטן מפעולות העזרה וההצלה של התנועה הציונית בר', וביחוד של התנועה החלוצית המחתרנית. בסתיו 1943 פתחה התנועה החלוצית פרק חדש בפעולותיה, עם בואם של שני הצנחנים הראשונים מארץ-ישראל.

החזרת יתומים ומגורשים. מאז ביטול תוכנית ההשמדה ניהלו כול הארגונים היהודיים בר', ובכללם 'מרכז היהודים' מאבק עיקש וממושך להחזרת המגורשים מטרנסניסטריה, או למיצער החזרת אלפי היתומים הכלואים שם. בפעילות ההיא נרשמו הצלחות וכשלונות. רק בסוף 1943 החלה החזרת המגורשים, כאשר התקרבה החזית מאוד לגבולותיה של טרנסניסטריה, ורק כ-2,000 יתומים ועוד כמה אלפי מגורשים, ביחוד מדורוהוי והסביבה

הוחזרו לר'. השאר, כ-50,000 יהודים, חזרו בשנים 1945-1946, לאחר שחרור האיזור וכיבוש ר'. השתיית החזרה נבעה מהתנגדותו של מושל טרנסניסטריה גיאורגה אלכסיאנו, מן ההתנגדות התקיפה של הנאצים להחזרת מגורשים, וכנראה מסירובו של אנטונסקו להודות בכשולן מדיניותו כלפי היהודים. לקראת סוף 1943 וראשית 1944 הסתמן שינוי עמוק בממשל אנטונסקו ובמדיניותו כלפי היהודים: ראשי השלטון היו משוכנעים שהגנה על היהודים מפני תביעות הנאצים והקלת מצבם יתרמו ליצירת דימוי חיובי של השלטון בעיני בעלות-הברית וישפרו את תנאי השלום שיוטלו על ר' בוועידת השלום אחרי המלחמה.

כל ימי השלטון הרודני הפשיסטי של אנטונסקו הופעלה סדרת חוקים וננקטו יוזמות שגרמו את התרוששותו של הקיבוץ היהודי, וניצול כוח העבודה של היהודים במסגרת הפלוגות לעבודת כפייה ובמסגרות הכלכלה השונות שהשתמשו ביהודים. סדרת היטלים, מיסים מיוחדים ובכללם 'היטל מיוחד' בסך ארבעה מיליארדי ליי שהטיל אנטונסקו במאי 1943, הביאו לידי כך שביום השחרור היו כ-150,000 יהודים, כלומר, יותר ממחצית יהודי ר', רעבים ללחם וחסרי לבוש. מערכת האפלייה המכוונת של השלטון פעלה כול אותן שנים (1940-1944). ואולם, הצביון השונה של השלטון והרקע הרעיוני שלו עקב הבעיות הקשורות למטרות המלחמה השונות של ר', החששות מפני השותף הגרמני, והתערבות אישים שנרתעו מהשיטות הנאציות וגילו רגישות לגורל היהודים – כל הדברים הללו גרמו שגורל יהודי ר' (הרגאט וטרנסילוניה הדרומית) היה שונה מגורל שאר הקיבוצים היהודים במזרח אירופה, הן במצבם ותנאיהם בזמן המלחמה, הן במספר הניצולים ובשיעורם. השוני בולט ביתר שאת כאשר משווים את מצב יהודי ר' לגורל היהודים בשלטון המשטר הפשיסטי בהונגריה. באפריל-מאי 1944, גורשו כ-155,000 יהודי צפון טרנסילוניה בהמוניהם לאושוויץ, ויהודי דרום טרנסילוניה, שבשלטון הרומנים, כ-40,000 במספר, נותרו בר' ה'אנטישמית' וניצלו רובם ככולם.

לאחר השחרור. בשואה נספו, לפי האומדן, כ-420,000 יהודים שישבו בשטחי ר' ב-1939. מספר זה כולל את היהודים שנרצחו בבסרביה ובבוקובינה בגל הרציחות ביולי-אוגוסט 1941, את היהודים שנספו בעת הגירוש לטרנסניסטריה ובטרנסניסטריה עצמה, את היהודים שנרצחו בפרעות ביש ובמקומות אחרים ברומניה ואת יהודי טרנסילוניה הצפונית ששולחו לאושוויץ ונרצחו שם. אין המספר הזה כולל את יהודי השטחים בברית-המועצות שהיו בשלטון הרומנים ושנספו בשואה.

מספר היהודים בר', ובכללם הניצולים שהוחזרו מטרנסניסטריה, היה כ-350,000, כלומר, פחות ממחצית מספר היהודים בר' ב-1930. קשה ביותר היה מצב הניצולים מטרנסניסטריה שהוחזרו ב-1945-1946 לר' וכן של יהודי מולדובה שסבלו ממעשי השלטונות הצבאיים בחודשים שלפני הכניעה.

הפלתו של משטר אנטונסקו איפשרה את חידוש פעולתם של הארגונים היהודים, שפעולתם נאסרה כבר ב-1938. הפדרציה של איגוד הקהילות תפסה את מקומו של 'מרכז היהודים', חודשה פעולתם של התנועה הציונית על כול ארגוניה, 'התאחדות היהודים הרומנים', הג'וינט ועוד. לפני כן ניסו הקומוניסטים היהודים לתפוס את ההנהגה בכול הארגונים הלא-ציונים ואחר-כך להביא לידי התפוררותם או לגייסם במאבק המפלגה עם המלך והמפלגות הרומניות הוותיקות.

הארגונים היהודים התגייסו מיד למאבק למען החזרת הזכויות והרכוש שנלקח מן היהודים. השלטון החדש לא מיהר להחזיר את הרכוש ורק ב-19 בדצמבר 1944, ארבעה חודשים לאחר השחרור, בוטלה התחיקה האנטישמית. רוב הרכוש לא הוחזר, כי הדבר היה פוגע במספר רב של רומנים שהיו הנהנים העיקריים ממדיניות ההפקעה של רכוש היהודים. לא שולמו פיצויים מטעם המדינה ולא הוחזרו מיד זכויות האזרח שנשללו מחלק מן היהודים. בחודשי המלחמה שנותרו עד לניצחון על גרמניה הנאצית הצליחו הארגונים היהודים ובראשם פילדרמן למנוע את גיוס רוב הנוער היהודי לצבא הרומני האנטישמי. הבעיות הקשות של ר', הכיבוש בידי הסובייטים, השוד והחרמת הרכוש בידי הצבא הסובייטי, המאבק הפנימי החריף של הקומוניסטים שנהנו מתמיכת הסובייטים עם הכוחות הפוליטיים המסורתיים ומספרם הרב של היהודים במפלגה הקומוניסטית, תרמו לתחיית האנטישמיות בצורתה החדשה והישנה, וכול ניסיון של הציבור היהודי וארגונו לתקן את העוול שנעשה ליהודים הגביר את האנטישמיות. ליהודים לא היתה ברירה אלא לתמוך בבחירות במפלגה הקומוניסטית, מכיוון שהיא היתה הכוח היחיד שדחה בפירוש את האנטישמיות.

ב-1945 הוקם ארגון קומוניסטי יהודי, ה'וועד היהודי הדמוקרטי', ובשיטות בלתי מקובלות, באיומים, בהשמצות ובמאסרים, ניסה למנוע את התמיכה הגוברת של הציבור היהודי בתנועה הציונית שהפכה אז לתנועת המונים. המצב הכלכלי הקשה עורר רצון עז לעלות לארץ-ישראל, אך לא ניתן היה לממשו בגלל מדיניות ה'ספר הלבן' של בריטניה. בשנים שאחרי המלחמה העלים הממשל בר' עין מיציאת היהודים ואף סייע לה, וזאת בשל המצב הפנימי והרגשות האנטישמיים בקרב האוכלוסייה. בהעדר רשיונות עלייה החלה העפלה ו'בריחה' דרך יוגוסלביה והונגריה, וב-1947 ברחו כ-20,000 יהודים במיבצע בלתי מאורגן וספונטני, 'בריחת הרעב', שכונה כך בגלל ממדי התופעה שנגרמה בין השאר בגלל המצב הכלכלי החמור של יהודי ר'.

שנות המלחמה, התחיקה האנטישמית, הגירושים והפינויים ועבודת הכפייה, גרמו שינוי לרעה במבנה החברתי של הקיבוץ היהודי, ואחרי השחרור לא נוצרו התנאים הדרושים להטבה מהירה. ממשלות ר' לא הכירו, כאמור, בחובתן להחזיר את הרכוש שנלקח בצורות שונות מהיהודים ולפצות את היהודים על הנזק שגרמה להם המדינה. התפקיד הקשה של השיקום נפל כולו על שכם הארגונים והמוסדות היהודים, אך הפתרונות שמצאו לא יכלו

לגודל הבעיה. לארגונים היהודיים ניתן לפעול עד לרגע האחרון, עד לביטול המלוכה ולהשתלטות המלאה של המפלגה הקומוניסטית ב-1948, אך גם בר' כבשאר ארצות מזרח אירופה הסתיים המאבק בהריסת כול הארגונים היהודיים המסורתיים. אחרי הקמתה של מדינת ישראל עלו אליה רוב יהודי ר', בכמה גלים, בהפסקות מטעם השלטונות ובהסדרים בין ר' ובין ישראל וארגונים יהודיים בחוץ-לארץ.